

SOTSIAAL-HUMANITAAR INSTITUUT

Psühholoogia teaduskond

Ljudmilla Atškasov

ISIKSUSE KÄSITLUSI
KOLME ERINEVA TEOORIA KÄSITLUSES

Referaat

I kursus

Õppejõud: professor T. Listopad

TARTU

2005

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Psühhodünaamiline koolkond.....	4
1.1. Carl Gustav Jung (1875-1961): analüütiline psühholoogia.....	4
1.1.1. Teooria: Kollektiivne alateadvus ja arheotüübid.....	4
1.1.2. Psüühika organiseerimise printsiibid.....	5
1.1.3. Hoiakud ja funktsioonid.....	6
2. Humanistlik isiksusepsühholoogia.....	8
2.1. Abraham Maslow (1908-1970).....	8
3. Isiksuseomaduste teooria.....	11
3.1. Hans Jürgen Eysenk (1916-1997).....	11
Kokkuvõte.....	14
Kasutatud kirjandus.....	15

Sissejuhatus

Isiksust kujundavad paljud faktorid ning nende seas on nii tähtsamaid kui vähemtähtsaid. Isiksust kujundavad faktorid on jagatud kolmeks: looduslikud, ühiskondlikud ja semantilised. Loomulikult on tegemist reaalsuse lihtsustamisega: kõik mudelid on lihtsustatud, so. asjad ei ole päris nii, nagu mudel kujutab.

Looduslikud ja ühiskondlikud, sotsiaalsed tegurid ei vaja erilist põhjendamist, kuna on selge, et isiksus on mõjutatud nii bioloogiast kui ühiskonnast. Semantilisi faktoreid saab põhjendada ajavaimuga: tänapäeval on keel ja sellega seonduv omandanud suurema tähenduse kui 20nda sajandi alguses.

Teooria sh. isiksusetooria, on mudel reaalsusest, mis aitab inimestel aru saada, kirjeldada, seletada, ennustada ja kontrollida (muuta) seda reaalsust. Mudel ei ole reaalsuse koopia, vaid selle lihtsustus. Milline ei ole ka arusaam isiksusest, on selge, et mida teeb isiksus, ei ole alati või isegi peamiselt verbaliseeritud, so. sõnadega väljendatud. Intuiivselt tunneb igaüks, et mingite isiksuslike otsuste vastuvõtmine ei ole sõnastatud, vaid mõnikord tagantjärele seletame endale, miks tegime nii või teisiti.

Erinevad teooriad lahendavad seda probleemi erinevalt. Alljärgnevalt käsitleme antud probleemi lähtudes kolmest erinevast teoriast: psühhodünaamilise koolkonna, humanistiku isiksusepsühholoogia ja isiksuseomaduste teooriatest.¹

¹ Selg, M. "Nõustamisteooriad" I. Loengukonspekt. Tartu: Tartu Ülikool, 2002

1. Psühhodünaamiline koolkond

Psühhodünaamilise koolkonna rajaja oli Sigmund Freud, kes rõhutas, et käitumist määravad teadvustamatud motiivid ning tunnete ja mõtete vaheline mäng. Käitumises ei ole midagi juhuslikku, kõik on mingil moel määratletud. Psühhodünaamilises koolkonnas tehakse süvaanalüüsi: kogu vajalik informatsioon võib peituda inimeses. Juhtumiuuringud on peamine meetod. Psühhodünaamiline koolkond püüab avastada psüühika dünaamika, kuidas toimub energia jaotumine inimese psüühikas.

Psühhoanalüütikud ei uuri inimest niisama uudishimu pärast, vaid nad püüavad inimest kuidagi aidata. Psühhoanalüütikutel ei ole pretensioonikaid eesmärke, näiteks muuta inimese elu või ravida ta täiesti terveks; pigem ollakse tagasihoidlik – püütakse leevendada sisemisi konflikte, millest tegelikult ei saa inimene kunagi lõplikult vabaks.

1.1. Carl Gustav Jung (1875 – 1961): analüütiline psühholoogia

1.1.1. Teooria: Kollektiivne alateadvus ja arheotüübid

Kollektiivne alateadvus kujutab mälestusi, mis on päritud meie eelkäijatelt. See ei ole inimese isiklik kogemus, vaid inimkonna akumulieritud kogemus, mis määrab inimese arusaamu endast ja maailmast. Inimene ei ole sünnilt "*tabula rasa*", vaid tuleb struktuuridega, mis hakkavad tingima arusaamu maailmast. Jung leidis, et samad teemad ja sümbolid peegeldavad erinevates kultuurides ühte ja sama mõistet. On olemas universaalne alateadlik kogemus, mis ühendab kõiki inimesi.

Kollektiivne alateadvus sisaldab arheotüüpe, mis tingivad teatud reaktsioone, käitumis- ja tunnetusviise. Nii nagu kõrv ja silm on tundlikud teatud stiimulite suhtes, nii ollakse tundlikud teatud universaalse kogemuse suhtes. Selline

kogemus võib sisaldada sündi, surma, kangelasi, vanemaid jne. Arheotüüp võib seonduda erinevate sümbolitega. Näiteks ema arheotüüp ei esinda konkreetset ema vaid üldse naisi (Veenus, Neitsi Maarja jne.).

Kõige olulisem arheotüüp on **Mina**, milles väljendub isiksuse ühtsus ja terviklikkus. Isiksusliku harmoonia väljendamiseks kasutas Jung ringi, risti ja mandala (maagiline ring sanskriti keeles) sümbolit. Mandala on inimese Mina terviklikkuse ja täiuslikkuse sümbol – ring, kus vastandid on ühinenud. Jung leidis, et Kristuses võib näha Mina sümbolit, kus polaarsused moodustavad mõistelise terviku. Mina ja varju arheotüübile vastandub **Persona** (mask-ld.k), inimese avalik Mina. Maski kasutatakse, et varjata enda tegelikku olemust, et jätta muljet. Inimesed unustavad vahel oma tõelise Mina ja hakkavad Personas nägema oma tegelikku Mina.² Muidugi pole kõike võimalik varjata, näiteks ei allu tahtejõule vegetatiivsed reaktsioonid. Seetõttu pole mask üldjuhul täiuslik, maski kandmine kurnav.³

1.1.2. Psüühika organiseerimise printsiibid.

Jungi järgi püüab isiksus ennast leida. Mina kujutab endast tasakaalu erinevate vastandite vahel. Esimene printsiip on *vastandite printsiip*. Igal soovil, asjal on oma vastand, ei ole valget ilma mustata nagu head halvata. Vastandid loovad psüühilise energia; tugev kontrast annab tugeva energia, nõrk kontrastsus nõrga energia. Jungi isiksuseteoorias leiame järgmisi vastandeid:

Teadvus – alateadvus
 Hea – halb
 Ratsionaalne – irratsionaalne
 Ekstravert – introvert
 Mehelik – naiselik
 Sünd – surm

² Kidron, A., Kolga, V. Isiksuse käsitlusi Läänes ja Idas. Tallinn: Mondo, 2000

³ Kidron, A. Nõustamispsühholoogia. Tallinn: Mondo, 2002

Mõtlemine – tunne Kaemuslik – intuiitiivne

Teine printsiip on *ekvivalentsuse printsiip*. Energia kasv ühes piirkonnas tähendab energia kadu teises osas, ja vastupidi. Nii võtab sügav enesesüüvimine jõu ära välisvaatlusest, ja vastupidi. Kui mees eitab endas emotsionaalset, siis tunded võivad hakata kogunema anima arheotüübis ja hakata mehele probleeme tekitama.

Kolmas printsiip räägib *tasakaalu otsingust*. Ideaalne Mina on tasakaalus, mitte aga konfliktivaba. Kui inimene on noor, siis vastandid on teineteisest kaugel, äärmuslikud ja me omame sellega palju energiat. Nii püüavad poisid olla väga maskuliinsed, tüdrukud aga võimalikult naiselikud. Seksuaalenergia on suur. Vanemaks saades hakkavad vastandid lähenema; nii saame aru, et meis on natuke halba ja head. Isegi füüsiliselt hakkavad mehed ja naised üksteisega rohkem sarnanema. Vanemas eas tekib võime olla kõrgemal vastanditest, näha üheaegselt mõlemat poolust. Seda nimetatakse *transsendentsuseks*, enda *ülendamiseks tervikuks*.

1.1.3. Hoiakud ja funktsioonid

Hoiakus väljenduvad üldised suhtumised, orientatsioon maailma. Ekstravertsuses väljendub inimene huvi välise, introvertsuses sisemaailma vastu.

Ekstravertsus tähendab, et energia voolab välja, on suunatud inimestele, sündmustele, välismaailmale. Ekstravertsed inimesed on sotsiaalsed, välispidised, huvitatud inimestes, otsivad harmooniat välismaailmaga. Introvertus tähendab, et energia voolab sisse, keskendub subjektiivsusele,

sisemaailmale. Introverdid on vaiksed, hea kujutlusvõimega, huvitatud ideedest, otsivad harmooniat sisemaailmaga.

Jungi järgi võib inimene töödelda informatsiooni neljal erineval viisil. Neid töötlusviise nimetab ta mõtlemise funktsioonideks, mis moodustavad vastandlikud paarid. Esimeses paaris on **mõtlemine–tunded**, teises **aisting–kaemus–intuitsioon**. Mõtlemise funktsiooniks on asjade nimetamine, kategoriseerimine, ratsionaalne otsustamine, mitte lihtsalt informatsiooni sisendamine. Tunded räägivad sellest, mis on õige, mis väär; mis meeldiv ja mis ebameeldiv. Tunne ütleb, mis on asja väärtus, mitte lihtsalt emotsioon. Siin kasutab Jung tunde mõistet ebatavalises tähenduses: tunne on ratsionaalne, kuna annab hinnangu asjale. Kaemus tähendab info saamist läbi silmade, kõrvade jne. Kaemus tähistab informatsiooni vahetut töötlust. Kaemusele vastandub intuitsioon, mis läheb kaugemale, tegeleb suure hulga infoga. Jung ütles, et intuitsioon meenutab nurga taha vaatamist.⁴

⁴ Kidron, A., Kolga, V. Isiksuse käsitlusi Läänes ja Idas. Tallinn: Mondo, 2000

2. Humanistlik isiksusepsühholoogia

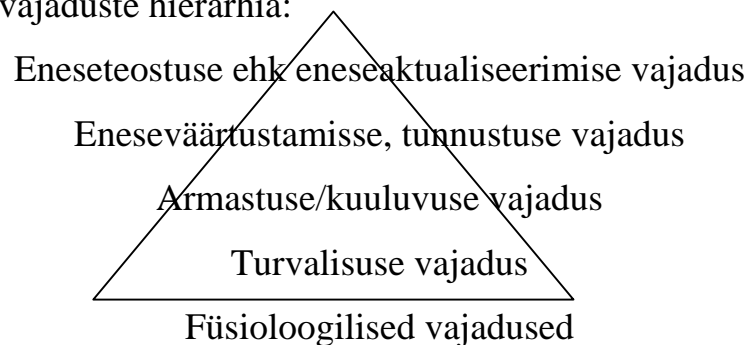
Humanistliku isiksusepsühholoogia järgi võib otsida antiikajas, mil Protagoros sõnas, et inimene on kõige mõõt. On inimese enda otsustada, mis maailmas on väärtuslik ja hinnaline. Humanistid ei usu, et inimese olemuse ja tähenduse võib teadus leida inimese peaaegu keemias. Humanistid ei usu ka, et Jumal on otsustaja. Inimene ise on asetatud maailma keskpunkti.⁵

Humanistliku psühholoogia järgi on inimene kogu aeg arenguprotsessis, inimene saab kellekski. Inimese olemuse määravad ära ta püüdlused ja eesmärgid. Igaüks meist on kordumatu ja see on inimese tähtis omadus. Inimene peab oskama kaitsta oma hindamatut unikaalsust ja seetõttu oleme me oma loomult aktiivsed.⁶

2.1. Abraham Maslow (1908 – 1970)

Abraham Maslow teadvustas meile, et igal inimesel on õigus eneseteostuseks.

Teooria: Maslow vajaduste hierarhia:

Hierarhia alguses on defitsiidivajadused, mis kaovad rahuldamise käigus; mida kõrgema vajadusega on tegemist, seda inimlikum see on, ja ta ei kao niisama rahuldamise käigus, vaid suureneb, näiteks, ilu või teadmiste vajadused

⁵ Selg, M. "Nõustamisteooriad" I. Loengukonspekt. Tartu: Tartu Ülikool, 2002

⁶ Kidron, A., Kolga, V. Isiksuse käsitlusi Läänes ja Idas. Tallinn: Mondo, 2000

kasvavad ilu tegemisega või teadmiste omandamisega. Eneseteostuse või esteetilised vajadused ei kao isegi kõrges vanuses.

Maslow järgi olid Lincoln, Schweitzer, Einstein, Jefferson ja Eleanor Roosevelt eneseteostusega hakkama saanud isikud (elulugude alusel tehtud järeldus Maslow poolt). Ennast teostanud inimesi iseloomustab terve hulk tunnuseid:

- Reaalsuse adekvaatne tajumine, ei moonuta seda enda huvidest lähtuvalt;
- Enda, teiste ja keskkonna aktsepteerimine, võetakse asju nii, nagu nad on;
- Spontaansus, lihtsus, loomulikkus; ei ole ette programmeeritud;
- Probleemile pühendunud; Einstein oleval öelnud, et ilma eesmärgita elavad inimesed ei ole mitte ainult õnnetud, vaid nad vaevalt, et elavad üldse;
- Privaatsuse vajadus, naudivad üksindust;
- Tunnetuse värskus, naudivad elu;
- Võimelised kogema müstilisi kõrghetki elus, unustama ekstaasis nii enda kui ka aja kulgemise;
- Sotsiaalne huvi;
- Hindavad isiklike suhteid, külgetõmbejõuga isiksused;
- Demokraatlik iseloom, eelarvamustest vabad;
- Loovad, eriti enda isiklikus elus;
- Oskus eristada eesmärgi ja vahendeid, oskus eristada headust ja kurjust;
- Iseseisvad, täiuslikud;
- Huumoritundega, oskus naerda elu absurdihetkede üle;
- Kultuurikandjad, võimelised vältima ümbritseva kultuuri puudusi;
- Terviklikkus, lihtsad oma elus;
- Võimelised vastandeid ühendama, näiteks olema nii töökad kui ka mängulised.

Maslow teooria, vaatamata oma filosoofilisele hõngule, on saanud empiirilist tõestust. Nimelt on Shostrom (1964) välja töötanud küsimustiku eneseteostuse mõõtmiseks. Katseisik peab otsustama, kas teda iseloomustab eneseteostust peegeldav või mittepeegeldav väide.

Maslow teooria veetlus ilmneb inimese kõrgema, vaimsema olemuse avamises. Inimene püüdleb kõrgemate eesmärkide suunas, püüdes realiseerida enda potentsiaali. Küps isiksus on kõrgemal igapäevasest sagimisest, elades kõrgemate vaimsete eesmärkide nimel.⁷

⁷ Kidron, A., Kolga, V. Isiksuse käsitlusi Läänes ja Idas. Tallinn: Mondo, 2000

3. Isiksuseomaduste teooria

Isiksuseomaduste paradigma vastab kõige enam meie ettekujutusele isiksusest. Kui räägitakse isiksusest, peame silmas stabiilseid omadusi, mis eristavad inimesi üksteisest. Isiksuseomaduste teooriate paradigma ühendavad mõningad postulaadid. Üheks tähtsamaks on eeldus, et isiksuseomaduste juured on inimese bioloogias või teisisõnu öeldes pärilikud. Teiseks ühiseks tunnuseks on individuaalsed erinevused. Erinevusi on kahte liiki: inimestevahelised erinevused ja inimese- sisesed erinevused ehk inimese unikaalsus.

Hippokrates arvas, et inimese olemus on määratud nelja mahlaga, mis määrab ära inimese eelistused keskkondade suhtes. Viissada aastat hiljem arendas C. Gallen välja nelja temperamenditüübi teooria, milles inimesed jaotati nelja rühma vahel: koleerik, sangviinik, flegmaatik, melanhoolik. Loobutud on mahlade mõistest temperamendi seletamisel, aga antud mõtlemisstiil – keha mõjutab isiksust – on säilinud.⁸

3.1. Hans Jürgen Eysenck (1916 – 1997)

Teooria: Eysenck esitas isiksusetooriale ranged nõuded: teooria peab võimaldama teha eksperimentaalselt kontrollitavaid järeldusi, olema universaalne, kasutatav erinevates kultuurides, peab olema hierarhiline, kus oleks võimalik eristada erineva üldistusastmega omadusi.

Eysencki isiksusetooria lähtub inimese füsioloogiast ja geneetikast, mis annab teadusliku (positivistliku) aluse. Individuaalsed erinevused tulenevad tema meelest pärilikkusest, mitte kasvatuses või kultuurist, mis annab teooriale universaalse olemuse. See, mida ta uuris, on tavaliselt kutsutud

⁸ Kidron, A., Kolga, V. Isiksuse käsitlusi Läänes ja Idas. Tallinn: Mondo, 2000

temperamendiks. Temperament on suures osas geneetilise päritoluga, mis on üldtuntud fakt. Suurem jagu isiksuseomadusi omab tugevat (50%+-20%) pärilikku komponenti. See ei tähenda aga fataalset determinismi.

Isiksuse struktuuri avamisel kasutas Eysenck faktoranalüüsi. Üldse rõhutas ta objektiivset lähenemist isiksusele.

Eysenck kirjeldas isiksust või õigemini temperamenti kahe mõõtmelisena – neurotismi ning ekstravertsuse- introvertsuse läbi, millele lisandus hiljem psühhotism. Neurotismis peegeldub inimese emotsionaalsus; ekstravertsuses inimese sotsiaalsus ja impulsiivus; introvertsuses häbelikkus ja ettevaatlikkus; psühhotismis mittetundlikkus, vaenulikkus, eraldatus teistest inimestest.

Neurotism põhineb sümpaatilise närvisüsteemi aktiveerituse lävel, mis väljendub südamelöökide arvus, pulsus, vererõhus, käte niiskuses jne. Neurootilised isikud reageerivad ka kõige nõrgematele signaalidele; stabiilsetel on kõrgem aktiveerituse lävi ja nad jäävad rahulikuks ka suurte stressorite toimel. Just stressile tugevas reageerimises avaldub neurotism, mis viitab aktivatsiooni madalale lävele. Teistel aga sümpaatiline närvisüsteem ei käivitu ja nad jäävad rahulikuks. Kui neurotism oli Eysencki järgi seotud sümpaatilise närvisüsteemiga, siis ekstravertsus-introvertsus peaaegu koore tegevusega, pidurduse ja erutuse tasakaaluga. Ekstravertsus ja introvertsus tuleneb pidurduse ja erutuse tasakaalust närvisüsteemis. Traumeeriva sündmuse korral ekstraverdid lülitavad ennast tänu tugevale pidurdusele välja ega mäleta õieti, mis toimus autoõnnetuse ajal. Introverdid reageerivad pidurduse nõrkuse tõttu tundlikult, kõik jääb meelde. Psühhotismi seostas Eysenck meeshormooniga –

testosterooniga. Mida rohkem meeshormooni eritub, seda vaenulikm, külmem, ennast täis on see inimene.⁹

⁹ Kidron, A., Kolga, V. Isiksuse käsitlusi Läänes ja Idas. Tallinn: Mondo, 2000

Kokkuvõte

Isiksusepsühholoogia on alanud Sigmund Freudist, kuid see ei tähenda, et tema teooriad oleksid kõige õigemad. Samas on aspekte/mõisteid mis läbivad mitmeid teooriaid. Energiat on enim püütud lahti mõtestada psühhoanalüütikute poolt. Energia avaldub mingis töös, kutsudes esile muutusi inimpsüühikas. Energia on kahtlematult seotud inimese füüsisega, kuigi ei tulene inimese kehast. Suurem osa isiksusetooriatest sisaldavad mõistet Mina. Isiksus pöörleb ümber Mina kui selgroo, paindudes vastavalt oludele. Tähelepanu on pälvinud ka isiksuse käitumine teatud olukordades. Tegelik käitumine tundub olevat tähtsam sellest, kuidas me arvame end toimivat või millised on meie hoiakud, eelistused. Mina ja tegelik käitumine on teineteist täiendavad reaalsused.

Kasutatud kirjandus

1. Kidron, A., Kolga, V. " Isiksuse käsitusi Läänes ja Idas". Tallinn, Mondo, 2000
2. Kidron, A. " Nõustamispsühholoogia". Tallinn: Mondo, 2002
3. Selg, M. "Nõustamisteooriad" I. Loengukonspekt. Tartu: Tartu Ülikool, 2002